

Smilja Celigoj-Grimani

LUKA BOTIĆ - UZ 160. OBLJETNICU ROĐENJA

Split, 28. siječnja 1830. Đakovo, 22. kolovoza 1863.

UDK 886.2-1:929 Botić, L.
Stručni članak
Primljeno: 5. V. 1990.

Smilja Celigoj-Grimani
58000 Split YU
Kragujevačka 15

Uz 160. obljetnicu rođenja Luke Botića, prigoda koja nas obavezuje ne samo na sjećanje, već na razmišljanje o djelu ovog izuzetnog i nesretnog splitskog pjesnika, nužno je učiniti ga prisutnim i bliskim današnjim generacijama.

Panorama hrvatske književnosti ispunjena je mnoštvom sudbina i ostvarenja koja nose breme vremenskog imperativa i nazivlja kao datost unutar kojeg se nameću zahtjevi piscu i njegovu stvaralaštvu.

To je osobitost hrvatske književnosti u odnosu na zapadnoevropsku, gotovo od njenih najranijih dana pa do kraja devetnaestog stoljeća.

Razdoblje, u kojem djeluje Luka Botić, najbolje ilustrira tu činjenicu, u periodizaciji hrvatske književnosti istaknuto kobnim predznakom "Bachova apsolutizma" ili bezličnim podatkom: "književnost pedesetih-šezdesetih godina".

U prva dva desetljeća iza ilirizma hrvatsku književnost predstavljali su pisci: Adolf Veber Tkalčević, Janko Jurković, Luka Botić, Janko Tombor, Grga Martić, Vilim Korajac. Od pisaca iz razdoblja ilirizma Petar Preradović i Ljudevit Vukotinović, a Mirko Bogović, Fran Kurelec, Pasko Kazali i Mato Vodopić razvili su se upravo u tom razdoblju.

Oni su se predstavili kao jedno književno pokoljenje osnutkom časopisa "Neven" 1852. godine, svjesni da nakon niza političkih i društvenih nedaća treba ponovo okupiti hrvatske intelektualce koji su zapali u apatiju ili su se potpuno posvetili političkoj djelatnosti.

Mirko Bogović ih je uvjeravao: "Umjetnost i znanost jedine su jasne zvijezde koje na tamnoj i krhkoj stazi našeg života stalno svijetle, jer je sve ostalo prolazno."

Bogovićevo poziv ima melankoličan prizvuk, ali je daleko realniji i djelotvorniji njegov smisao kao zadatak koji je ova generacija morala ispuniti, bez obzira na nadarenost i prohtjeve pojedinaca.

Kao kulturni i javni radnici u širem smislu, oni su književnim radom htjeli izvršiti određenu narodnu i društvenu zadaću, a po svome podrijetlu ljudi iz puka, djeca obrtnika, seljaka, sitnog činovništva i gradske sirotinje, po svom zvanju pedagozi, svećenici ili nesvršeni studenti teologije, krenuli su u druga zvanja poneseni burnim društvenopolitičkim zbivanjima u europskim i susjednim zemljama. Nošeni najplemenitijim težnjama hrvatskog preporoda čije su tekovine morali sačuvati, prihvaćali su se pisanja, jer se književnost smatra sredstvom nacionalne borbe protiv apsolutizma i prevlasti njemačkog jezika koji je uveden kao službeni jezik.

"Kao i svaka zbilja, morao je i apsolutizam imati nekih potencijalno dobrih strana. Ponajprije, on je u svojoj bezobzirnosti, dokrajčio feudalizam; nadalje, on je iz vlastitih ciljeva unapređivao školstvo. Posebno je ovo posljednje imalo služiti ciljevima režima i služilo je; a ipak je omladina odgajana u to vrijeme dobila odlično znanje i bila nadahnuta rodoljubljem koje će svoju vrijednost iskazati kad se proglasi ustavno doba i kad upravo ta generacija preuzme narodne poslove u svoje ruke. Prvi na udaru, hrvatski jezik, postao je - pod apsolutizmom - glavna briga hrvatske znanosti koja se u to vrijeme počela sustavno, znanstveno baviti pitanjima filologije i nacionalne povijesti. Doba je to kad su položeni temelji modernom proučavanju humanističkih znanosti, kad su analiza i znanstveno istraživanje stupili na mjesto kritičkog zanosa. Obnovljena je Matica ilirska, osnovano Društvo za jugoslavensku povjesnicu i starine, a poslije mnogih zapreka i ometanja, zahvaljujući prije svega Strossmayeru ipak započela rad 1867. godine."

U ovoj godini, koja je u znaku proslavljanja 175. obljetnice rođenja Josipa Jurja Strossmayera i 100. obljetnice smrti Ivana Mažuranića, ličnost i djelo Luke Botića, u sjeni ovih velikana, koji su imali važnu ulogu u njegovu kratkom životu i stvaralačkom radu, treba sagledati u tim povijesnim i kulturnim datostima, ali da se u isto vrijeme naglase i istaknu neke važne pokretnice koje najavljuju novi duh, novi senzibilitet Botićeva djela unutar postojećih literarnih modela, preko kojih će po vlastitoj stvaralačkoj zakonitosti i senzibilitetu progovoriti iskrenim nadahnućem i predosjećajem za vremena koja dolaze.

Mihovil Pavlinović, biograf i drug Luke Botića, zabilježio je u kakvoj je atmosferi rastao mladi čovjek, kad se zagovorom kanonika Mandera našao u splitskom sjemeništu.

"Tad se pri šetnji po splitskom polju, pri kupanju u moru po Bačvicah, pod Sustipanom, raspravljalo o uzorih grčkih, latinskih i talijanskih, sastavljale su se i krasnoslovile pjesme, govori, pripovijetke. Nada sve, zajednički se gajila plemenitost i ljubav, zametali se temelji čovječstvu pojedinaca."

Siromašno varoško dijete (rođen 28. siječnja 1830.) kome je priroda podarila talenat, mladenačku vatru živog, neukrotivog temperamenta, iz splitskog

sjemeništa nastavlja svoj životni put u Zadar na studij teologije, školske godine 1850/51. odakle je istjeran zbog "otkazivanja posluha". Intelektualno, emotivno i političko sazrijevanje odluke da služi narodu iskazano je nemirnom koji ga tjera u Bosnu, Srbiju, Zagreb i konačno u Đakovo, gdje se zaposli "u vlastelinstvu đakovačke biskupije, vršeći dužnost aktuara-protokoliste".

Spreman na velika i značajna djela, u Đakovu nailazi na sivilo i muk, potajne spletke i mržnju, iz čega se rađaju bolne spoznaje, slamanja i slutnje koje progovaraju na jedan način u njegovim zastupničkim govorima i pismima prijateljima, a na drugi u njegovoj nemirnoj, živoj stvaralačkoj fantaziji.

Luka Botić

Split, divan i čudesan grad, "čudo na moru" obasjan sunčanim uspomenama djetinjstva, plavetnilom neba i bjelinom kamena izranja iz đakovačkih magli kao "obećani grad" i pjesnik mu se vraća posljednji put "krišom" da bi obišao "utočišta svoje mašte" i zatim pobjegao pred licemjernom Bajamontijevom vlašću "koja je gazila sve što je narodno, hrvatsko i slavjensko u Dalmaciji". To je bilo 1861. godine, iste godine kad je Botić dobio priznanje Đakovačkog kraja izborom za narodnog zastupnika u Saboru. Sabor je te godine trebao odlučiti "da se s Hrvatskom združe Dalmacija, Boka Kotorska i kvarnerski otoci". Na skupu se našlo 135 zastupnika, a po izboru je predstavljao najumnije tadašnje hrvatske političare, književnike i rodoljube: Ivana Mažuranića, Antuna Starčevića, Eugena Kvaternika, Ivana Kukuljevića, Franju Račkog, Mirka Bogovića, Torkvata Brlića, Matiju Mesića, Ivana Perkovca.

O Dalmaciji se, međutim, uopće nije govorilo "što je Sabor to više razočaralo jer su na prijedlog biskupa Strossmajera na časnom mjestu uz predsjednika bili Dalmatinci Medo Pucić i Stjepan Ivičević, a sjednicama su prisustvovali Vinko Milić, Mihovil Pavlinovi, Vicko Tripković, Miho Klaić, - dok su dvojica bili izabrani kao zastupnici - Niko Pucić u Križevcima i Luka Botić u Đakovu (Ferdo Šišić: "Pregled povijesti hrvatskog naroda").

Na saborskoj sjednici od 1. srpnja 1861. Botić je održao značajan govor o društvenopolitičkom trenutku Hrvatske. Njegov govor zvučao je optimistički, on je vjerovao "da duh i ideja narodnosti već takvim ogromnim koracima koraca, da nema sile na svijetu koja bi ga ustaviti mogla".

Raspuštanjem Sabora 8. studenoga 1861. Botić se vraća u sivilo svakodnevice i oskudice, sređuje napisana djela i objelodanjuje "Bijednu Maru" 1861. i "Petra Bačića" 1862. godine, a već je prije toga u Nevenu tiskao "Pobratimstvo" 1854.) "Što će meni cvijeće svakojako" - Neven 1854. "Tri muke bjeguncima" Neven 1854. "Srb ide u rat" - 1854. Neven, "Dilber Hasan" - Neven 1854.

Prerana smrt, 22. kolovoza 1863. zaustavila je napredovanje ovog "vatrenog idealiste", kako je sam sebe pjesnik nazvao u jednom pismu Ignjatu Brliću 26. rujna 1855. U istom pismu kaže: "Kad sam pako vidio da svijet nije po kalupu moje pameti, u prvi mah me je to smutilo. . ." Botić nije gubio životnu ravnotežu u neravnopravnoj borbi s nedaćama u privatnom i društvenom životu, ostao je dosljedan svojim uvjerenjima, pravi "Kičmanović" naše kulturnopovijesne i društvene prošlosti, oličenje našeg nesretnog intelektualca čiji će prototip od Šenoe do danas živjeti u našoj literaturi. (Botić se jedini od činovnika nije zakleo na vjernost caru 1860. jer nije htio biti "rob").

Tin Ujević ostavio nam je portret svog nesretnog prethodnika: "Vitki, mršavi lik pjesnika još mi je u očima; narodni tip za kojeg bi rekli da je iz brda, možda čak i Hercegovac: blijed, nestalan pogled odaje sanjara i sjetnog sentimentalca, a po očima nagađate da mu je bolest legla na grudi. Pati od svoje nejasnoće pred problemima života, a mladi Meštrović dat će mu u svojem kipu pečat gorčine i gordosti, crtu tipičnog htijenja nerazumljivosti, malo afektirane secesijske poze. (T. Ujević 1930. god.).

Ujević i Meštrović osjetili su kroz njegovo djelo onu suštinsku odrednicu koja će kao "kob" obilježiti Botića čovjeka i pjesnika, rođenog romantika, sanjara, zaljubljenika života i zavičaja koji nam otvara svoje biće, kroz likove mladih junaka, zaljubljenika, buntovnika, nesretnika koje ljubav i patnja čudesno preobražava u vizionare onostranog, metafizičkog. Oni se u toj dimenziji realiziraju u jednom višem, univerzalnom smislu, koji nadrasta lično i pojedinačno do općeljudskog.

Najtalentiraniji pjesnik svoga razdoblja danas je malo čitan i malo poznat i u svome vlastitom gradu čije je ljepote opjevao s toliko zanosa i oduševljenja.

Sustipan, Bačvice, Poljud, Pojišan, Marjan, Žnjan, Splitsko polje, u pređi pjesnikove mašte sjaje poput dragulja mediteranske svjetlosti u tamnim naslagama jave, koju je pjesnik oblikovao kao svoju vlastitu stvarnost i istinsku

egzistencijalnu dramu. Jakša Ravlić u predgovoru Botićevim djelima 1949. piše: "Botić je hrvatskoj književnosti ostavio jednu dobru novelu, svakako u šumi onih 'turskih' pripovijedaka, kakve su se pisale u njegovo vrijeme, jednu od najboljih; zatim tri epa, među kojima je 'Bijedna Mara', za njom 'Pobratimstvo' i na kraju 'Petar Bačić' - koji je pjesnik stvarao za vrijeme posljednjih mjeseci života, pa u žurbi da priskrbi sredstva za život, zapravo u borbi sa smrću nije uspio da ga dotjera i 'kondenzira'".

Ova bolna činjenica - pjesnikovo utrkivanje sa smrću u oskudici i neimaštini, nedotjeranost i nekondenziranost posljednjeg spjeva, kako navodi kritičar, groznica u kojoj pjesnik sagledava sebe u sudbinskoj utrci gdje je ishod već unaprijed određen i poznat, scenarij nažalost ne tako nov u našoj književnosti - daje nam naslutiti da se stvaralački Botićev napor usredotočio u egzistencijalnom, estetskom i filozofskom smislu na prevladavanje nametnutih tradicionalnih književnih i društvenih konvencija što je svojstveno čovjeku novog vremena i novog svijeta, za kojeg nije bilo mjesta ni razumijevanja u skućenim apsolutističkim birokratskim modelima življenja i razmišljanja.

Kada je riječ o njegovim spjevovima u formalnom smislu, moramo imati na umu da tu Botić nije mogao biti radikalno nov.

Biti dijete puka i odrasti u Dalmaciji značilo je u ono vrijeme stjecati svoje prve dojmove i saznanja o svijetu kroz narodnu pjesmu i Kačića. Bez Kačića i narodne pjesme ne može se zamisliti preporod u Dalmaciji, a Botić je, poput Mažuranića i drugih pjesnika preporoda, na tlu koje povijesno trajanje i nacionalno biće oživotvoruje u narodnoj pjesmi kroz jedan provjereni estetski sustav i iskustvo, prihvatio da na najprirodniji i najspontaniji način izrazi ono što je formiralo njegovu ličnost, imaginaciju i literarni ukus - jer mu je "duh naroda bio princip svakog njegovog čina" kako kaže Šime Vučetić. Botić se u svome stvaralaštvu identificirao s poetikom u čijem se okrilju počeo rađati i izražavati *moderni senzibilitet i moderni svjetonazor*.

Botić je u povijesnoj okosnici Solitrovih dokumenata iz 1571. - 1574. godine našao materijal za spjeve "Bijedne Mare" i "Petra Bačića", ali to ne znači da ga je zanimala prošlost intrigama i senzacijama koje će doći na vidjelo njegovim posredstvom. On će kroz te zanimljive podatke aktualizirati i umjetnički proniknuti u suvremene društvene i lične probleme: ljubavi, slobode, života, smrti, klasne sukobe, socijalne, staleške i vjerske predrasude, kroz vlastito viđenje i vlastiti doživljaj, po čemu se bitno razlikuje od svojih velikih uzora Mažuranića i Njegoša. Botićeva vizija svijeta više nije cjelovita i čvrsta, njegovi se junaci više ne zalažu za općedruštveno i narodno dobro, njihovi ciljevi nisu određeni kolektivnom sviješću i kolektivnim interesima, oni se ne odriču svoje osobnosti kao što ne nalaze širih i raznolikijih područja svoga djelovanja izvan vlastitog opstanka. Apsolutizam je nakon hrvatskog preporoda bio razdoblje razočaranja, povlačenja u granice osobnosti, privatnosti, kao da je sazrelo vrijeme da se sagleda "nutrina" ljudskog bića, te se Botić za razliku od roman-

tičara preporoda okreće upravo tom *unutarnjem čovjeku*, sapetom verigama samoće, bespomoćnosti, zlom, koje više nije "kob" Mažuranićeve etike i morala - zaslužena kazna za naneseo zlo i nepravdu. Botićeva "kob" je *sjena ljudske egzistencije općenito* i neodvojivo, njeno naličje, nevidljivi pratilac koji grabi korak naprijed pred svojom žrtvom. U koncepciji spjeva "Petar Bačić" autor je i sam u sjeni te "kobi" razmaknuo granice vidljivog i nevidljivog, stvarnog i nadstvarnog, racionalnog i iracionalnog u fatalnost koja dobiva raznolika oblića u demonskim spodobama pustinjaka, vila, vještica i drugih čudovišta koja opterećuju čovjekovu svijest i savjest, misao i osjećaj. Botić je za razliku od svojih prethodnika razobličavao apsurd te je Petar Bačić alegorija ljudskog tragizma koja se lomi o zidove fatalnosti kad prekorači već unaprijed utvrđene granice vlastite egzistencije.

Kritičari su zamjerali Botiću "da postupke junaka motivira logikom srca, hirovitim i afektivnim razlozima, te ne uspijeva integrirati likotovorne sustavnice oko psihološko uvjerljivih ishodišta". Botiću ta kompaktnost i uvjerljiva psihološka motiviranost ne bi pridonijela umjetničkoj dojmljivosti djela. Botić se usredotočio na detalj koji postaje spona između stvarnog i nadstvarnog, simbol-slika povezana s realnim zbivanjima i uzdignuta do fantazmagorije ili *sna* koji nije romantičarski bijeg od stvarnosti, već mora, u kojoj je ojačan element *podsvjesnog zbog straha ili krivnje*. To je poremećaj koji je narušio ravnotežu i ne može naći bolji izraz do snažne *slike* koja plijeni ekspresijom jedne nove stvarnosti, produbljene snoviđenjem koje je veza između prošlih zbivanja, sadašnjosti i najavljuvanje budućnosti.

Slika je postala osnovni oblik pjesnikove komunikacije s čitaocem, a time se sama od sebe ugasila čvrsta struktura spjeva provaljena kao brana koja sputava snažnu bujicu. Botićeva imaginacija i novi osjećaj svijeta nadrasta tradicionalni uzorak epskog žanra pronalazeći vlastiti način da izrazi kaos, pobunu, revolt, očaj, ljubav, mržnju, ljepotu. Petar Bačić nije romantični junak čija je pobuna motivirana samo socijalnom nepravdom. On je žrtva spletke unaprijed smišljene i planirane pustinjakovom bezumnom ljubavlju i žudnjom za Katom. U toj čudesnoj konstelaciji Bačić je unaprijed prevaren i izigran. Razapetost između ljubavi i mržnje rađa tjeskobom, a tjeskoba krivnjom i nesrećom u koju su uklješteni svi ostali likovi, te se njihove sudbine uzajamno prepliću u nesagledivim krugovima koji razgolićuju apsurd. Socijalna motiviranost koju će čitalac najprije prihvatiti u rasudbi Bačićeva lika - žrtve povrijeđenog junaštva, ljubavi, krvi, skromnog imovinskog stanja, tek su naznake za dublje i suštinskije spoznaje krivnje i nesreće čovjeka pokretana *strastima* kao činiocima njegove sudbine. Tako će nam biti razumljiva pojava i veza Pustinjaka s Bačićevim posrtajima, i porazima. On je simbol Bačićeva drugog "ja" - dvojnika koji čami pritajen u njemu i stupit će na scenu kad starost postane opsesija njegova bića vodeći ga rušenju obzira, zakona i utvrđenog životnog svjetonazora. Te tamne strane Botićeva junaka za razliku od Mažuranićevih

negativaca nisu uvijek posljedica pomanjkanja etičkih, moralnih i ljudskih komponenata, što njegovo djelo još više približava suvremenosti, Šenoi i posebno Anti Kovačiću kome je Botić prethodnik u umjetničkoj realizaciji jednog osebujnog procesa prerastanja i prelijevanja novih društvenih snaga iz redova seljaka, pučana, malograđanstva u vodeće snage modernog društva, što je u Hrvatskoj bio jedan specifičan fenomen, jer domaćem čovjeku nije bilo mjesta na sceni javnog života pred najezdom tuđina i kolonizacijom Hrvatske u ekonomskom i duhovnom smislu. Biografije Mažuranića, Botića i Ante Kovačića svojevrsna su potvrda i predložak za literaturu ne manje čudesan od književnih djela tih istih autora.

Onaj u našoj književnosti dobro poznati pojam "laurizma" ili "sile zle kobi" Botićevim jezikom rečeno, koji je kod Kovačića personificiran u fatalnoj ženi "Lauri", ima svoje ishodište u Botićevim vilama, vješticama, nakazama pakla; a iste spoznaje i isti osjećaj svijeta diktira Botiću i Kovačiću prividno razbarušenu strukturu, koja izmičući nametnutoj tipizaciji kao da najpotpunije izražava revolt i kritiku društva kad se počela izgrađivati moderna građanska Hrvatska, tako ustrojena da optimizma za domaćeg čovjeka nije moglo biti.

Botić je prije Šenoe i Kovačića osjetio da junak njegova *spjeva tj. novoga vremena ne može simbolizirati neuništivost narodnog duha*, niti može podnijeti podređenost individualiteta, on je oslobođena svijest, historijska kategorija suočena sa silama otuđenja potvrđujući se kao samosvojna svijest iskušavanjem nemogućeg, grljenjem vlastite patnje, vlastite krivice, do samouništenja koje izravna duga i račune, prijestupe i nesporazume.

Žena i ljubav kao neostvarenost produbljuje tragizam egzistencije, iako Botićeve junakinje čvrstinom i pouzdanošću ulijevaju povjerenje i nadu. Ali to je privid, jer put do njih nije ravan, treba mijenjati svijet, za to Botićevi junaci nemaju snage - oni su zatečeni svojom vlastitom nemoći. To je "crna kob" lijepa lica, mračna naličja, himera koja je dobila kod Šenoe lik Klare Grubarove, kod Kovačića je to čudovište Laura i dalje od Matoševih žena "anđela-demonu" - te barunice Castelli Miroslava Krleže.

Razmišljajući o Botiću na taj način uočavamo da je u kontekstu hrvatske književnosti njegovo mjesto istaknutije i važnije negoli ga povjesničari književnosti predstavljaju i omeđuju tvrdnjom da je to najbolji pjesnik pedesetih godina. Njegovo djelo plijeni aktualnošću teme i neposrednim utjecajem koje je izvršilo na pjesnike Mediterana, od S.S. Kranjčevića, Tina Ujevića, Jure Kaštelana, Šime Vučetića i Vesne Parun. Poticajnost njegova djela nezaobilazna je u zaletima prema novom u poetskoizražajnom i duhovnom smislu, jer naša suvremena književnost bez njegova udjela i pokretačke snage njegove poezije bila bi vidno osiromašena. Možda je ova obljetnica prekretnica u valorizaciji pjesnika, koji je Splitu ostavio najljepše i najzanosnije stihove, a cjelokupnoj našoj književnosti ljepotu humanost i dignitet, nasljeđe svoga velikog prethodnika Marka Marulića.

L I T E R A T U R A:

- 1) Ivo Frangeš: Povijest hrvatske književnosti - Nakladni zavod MH - Cankarjeva založba Zagreb - Ljubljana 1987
- 2) Sime Vučetić: Luka Botić - Pet stoljeća hrvatske književnosti - Zagreb 1973 knjiga 35
- 3) Izabrana djela L. Botića - Izdanje JAZU. Zagreb 1949. priredio i predgovor napisao Jakša Ravlić
- 4) Stipe Botica: Luka Botić - Zavod za znanost o književnosti Zagreb 1989.

Smilja Celigoj-Grimani

"LUKA BOTIĆ - IN OCCASIONE DEL 160. ANNIVERSARIO DELLA SUA NASCITA"

Riassunto:

L'autore propone all'esame la rivalutazione di tutte le opere scritte da Luka Botić da svolgersi nel quadro della letteratura croata.

Lo rende necessario, secondo l'autore il fatto che le stesse tendenze storiche e sociali - dopo essersi opposte al feudalesimo, incontrano nel loro evolversi verso una nuova società civile e liberale grossi ostacoli che da parte delle giovani generazioni di intellettuali, scrittori e uomini di cultura vengono vissuti e giudicati come un illecito e ingiusto calpestamento delle libertà civili e nazionali.

L'opera letteraria di Luka Botić è contrassegnata dalla piena affermazione di principi morali e nazionali che sono secondo il parere dell'autore la miglior garanzia di un rapporto di uguaglianza e equivalenza nella vita comune della civiltà europea.